

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

Наталія Щербакова

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права і процесу
Донецького національного університету
імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0278-0170>
Researcher ID: <https://publons.com/researcher/4024791/nataliia-shcherbakova>
sherbakova@donnu.edu.ua

УДК 346.2+347.72.04

РЕОРГАНІЗАЦІЯ ЯК ЕКОНОМІКО-ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ
В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРАВІ

АНОТАЦІЯ. Прагнення господарюючих суб'єктів до зміцнення своїх позицій на відповідному ринку обумовлено багатьма причинами, а саме: глобалізацією, макро-економічними процесами, швидко змінюваним конкурентним середовищем, що змушує господарські організації переглядати тактику ведення та управління бізнесом і зумовлює запровадження різних методів та інструментів економічного і правового характеру, зокрема застосування реорганізаційних процедур. Для багатьох суб'єктів господарювання питання проведення реорганізації є стратегічним, оскільки має на меті закріплення та зміцнення позицій на відповідному ринку, поглиблення, розширення спеціалізації виробництва, зниження виробничих затрат, та, як наслідок, зростання конкурентоспроможності. У законодавстві та юридичній доктрині містяться відповідні усталені положення та наукові розробки щодо такого правового явища, як "реорганізація". Утім, динамічний розвиток і спеціалізація економічних зв'язків, оновлення законодавчої бази, зміни в структурній побудові національної економіки зумовлюють доцільність продовження наукового пошуку в межах зазначеної проблематики, зокрема у напрямі комплексного аналізу юридичних й економічних характеристик реорганізації; відповідного аналізу та переосмислення в контексті сучасних економічних викликів і законодавчих тенденцій.

Метою статті є обґрунтування положень теоретико-методологічних засад розвитку правової категорії реорганізації як економіко-правового явища в господарському праві.

У статті проаналізовано загальні положення становлення та розвитку законодавства про реорганізацію, доведена доцільність використання узагальнюючого терміна "реорганізація" замість використання її форм. Досліджені різні підходи до визначення змісту поняття реорганізація, зокрема як способу створення, способу припинення, універсального правонаступництва, правового інституту, правовідношення, правочину, юридичного складу, а також виокремлені основні ознаки, які характеризують реорганізацію. Зроблено аналіз спеціального законодавства про

реорганізацію в банківській, страховій та інвестиційній сферах, виявлено тенденції використання такої форми реорганізації, як приєднання для укрупнення бізнесу, концентрації та капіталізації капіталу.

Обґрунтовано, що поняття “реорганізація” як правове явище має багатоаспектне значення у господарському праві, може слугувати у ролі правовідношення, правового інституту, правочину, юридичного складу, одного з прикладів правонаступництва, способу створення господарських організацій, способу припинення господарських організацій, що передбачає наявність спеціального регулювання кожного прояву цієї категорії з метою її належного застосування. Встановлено, що належне здійснення реорганізації визначається законодавчою врегульованістю; економічними чинниками (зовнішніми та внутрішніми факторами); причинами, що призводять до проведення такої процедури; цілями, які мають на меті учасники реорганізації. Доведено, що всім цілям реорганізації притаманний економічний характер і зміцнення положення професійного учасника ринку через захист бізнесу, його розширення на підставі вже функціонуючого суб’єкта господарювання із використанням інфраструктури через застосування такої ефективної форми реорганізації, як приєднання, та, як наслідок, можливість проникнення на нові ринки, зниження рівня виробничих витрат тощо. Виявлено, що реорганізація господарських організацій у спеціальному законодавстві, зокрема в банківській, страховій, інвестиційній сферах, використовується як дієвий інструмент, спрямований на укрупнення бізнесу, концентрацію та капіталізацію капіталу, що пов’язане здебільшого з вимогами, які висуваються до розміру статутного капіталу таких професійних учасників ринку. Обґрунтована необхідність переосмислення підходів до розуміння реорганізації як економіко-правового явища, її соціально-економічної суті, реалізації завдань та цілей, і, як наслідок, перевантаження реорганізаційних процедур з урахуванням комплексу системи правових та економічних чинників задля підвищення виробничої й інвестиційної привабливості господарських організацій; забезпечення балансу приватноправових і публічно-правових інтересів.

Ключові слова: реорганізація; господарська організація; форми реорганізації; правонаступництво; спосіб створення; спосіб припинення; приєднання як спосіб капіталізації.

В умовах трансформаційних перетворень, пов’язаних із впровадженням ринкових засад функціонування національної економіки, відбулися суттєві зміни у відносинах власності та їх правовому регулюванні, зрушення у сфері організаційно-правової побудови підприємницької діяльності, взаємовідносинах між професійними учасниками ринку. Глобалізаційні та макроекономічні процеси, швидко змінюване конкурентне середовище вимагають нового рівня розвитку національних ринків, які стають все більш інтегрованими. Це зумовлює потребу в захисті інтересів суб’єктів господарювання щодо зміцнення своїх позицій на відповідних ринках, зокрема через запровадження різних методів та інструментів економічного й правового характеру, а саме застосування реорганізаційних процедур.

Для багатьох суб’єктів господарювання питання проведення реорганізації є стратегічним, оскільки має на меті закріплення та зміцнення

позицій на відповідному ринку, поглиблення, розширення спеціалізації виробництва, зниження виробничих затрат, і, як наслідок, зростання конкурентоспроможності. Саме реорганізація є способом оптимізації організації діяльності господарських організацій, забезпечує їх стійке й ефективне функціонування. Адже, як зазначає М. Кулагін, реорганізація юридичних осіб є однією з правових форм, в якій відбувається процес централізації виробництва і капіталу в економіці буржуазних країн¹.

Ефективність реорганізації залежить не тільки від належного правового регулювання відносин, які виникають у тій чи іншій сфері, оскільки неадекватне відображення у праві економічних інтересів господарських організацій може блокувати такий процес, а й від інших відповідних важелів (чинників), як-то репрофілювання діяльності, формування нового складу власників, пошук ефективних шляхів розвитку, інноваційні підходи до організації діяльності й управління господарською організацією, реалізація податкових переваг. Зазначені чинники вимагають відповідного аналізу та переосмислення у контексті сучасних економічних викликів і законодавчих тенденцій.

У науковій літературі теоретичним питанням, які стосуються як самого поняття реорганізації, так і окремих форм її здійснення, приділено чимало уваги. Серед науковців, які займалися такою проблематикою, варто назвати дослідження О. Беляневич, О. Вінник, А. Єфименка, Д. Жданова, А. Карліна, О. Кібенко, А. Коровайка, В. Кравчука, І. Кучеренко, В. Лаптева, Д. Ломакіна, С. Мартишкіна, І. Спасибо-Фатєєвої, Є. Суханова, Б. Черпахіна та ін. Водночас динамічний розвиток і спеціалізація економічних зв'язків, оновлення законодавчої бази, зміни в структурній побудові національної економіки зумовлюють доцільність продовження наукового пошуку в межах зазначеної проблематики, зокрема у напрямі комплексного аналізу юридичних й економічних характеристик реорганізації.

Метою дослідження є доопрацювання теоретико-методологічних засад розвитку правової категорії реорганізації як економіко-правового явища в господарському праві.

Протягом багатьох десятиліть реорганізація розглядалась як спосіб припинення юридичної особи, відмінного від ліквідації наявності правонаступництва². Такий підхід був закладений у нормах ст. 37 Цивільного кодексу УРСР від 1963 р.³. У законодавстві відсутні були навіть легальні визначення як загального поняття реорганізації, так і окремих її форм.

¹ М Кулагин, *Избранные труды по акционерному и торговому праву* (Статут 1997) 116.

² М Телюкина, 'Реорганизация как способ прекращения деятельности юридических лиц' (2000) 1 Законодательство 40; *Комментарий к Федеральному закону "Об акционерных обществах"* (Тихомиров М общ ред, 3-е изд, Издание г-на М Ю Тихомирова 2002) 86; *Цивільний кодекс України: Коментар* (Харитонов Є, Калітенко О ред, Юрид літ 2003) 94; Д Задихайло, О Кібенко, Г Назарова, *Корпоративне управління: навчальний посібник* (Еспада 2003) 435.

³ Гражданский кодекс Украинской ССР от 18 июля 1963 г. *Ведомости Верховного Совета УССР*. 1963. № 30. Ст. 463.

При жорсткій спеціалізації діяльності суб'єктів господарювання та “замкнутості” внутрішнього ринку навряд чи була необхідність і в нормативному регулюванні реорганізації. Відсутність докладного регулювання процедури реорганізації та окремих її форм у період планової та монополізованої державною формою господарювання економіки можна пояснити економічними реаліями того часу. Для цього періоду реорганізаційні процеси не були таким масовим явищем, його учасниками були державні підприємства, тому й всі питання регламентувалися у відомчому акті, який був правовою підставою для проведення таких процедур. Крім того, укрупнення господарюючих суб'єктів на певних етапах економічного розвитку досягалося через іншу правову форму – створювалися промислові об'єднання⁴.

Лібералізація економічної діяльності, обумовлена переходом до економіки ринкового типу, розширила можливості участі різних суб'єктів у сфері господарювання. Власники засобів виробництва отримали право використовувати їх для участі в підприємницькій діяльності як безпосередньо (ч. 2 ст. 4, ч. 1 ст. 6, ч. 2 ст. 19 Закону України “Про власність”⁵), так і опосередковано – через створення підприємницьких організацій (ч. 3 ст. 6 зазначеного Закону). Це призвело до розширення суб'єктного складу як національних, так і іноземних інвесторів, розвитку конкуренції на ринку.

Докорінне реформування економіки та перехід до економіки ринкового типу призвели до інтенсивного розвитку господарського законодавства, до необхідності його систематизації. Під час збільшення темпів економічних перетворень, становлення конкуренції, розвитку національного господарського законодавства постали основні проблеми традиційного підходу до розуміння реорганізації як способу припинення юридичних осіб. Почали принаймні вимальовуватися такі проблеми законодавчого регулювання реорганізації: 1) неузгодженість термінології; 2) недосконалість регламентації порядку здійснення реорганізації; 3) відсутність належних гарантій дотримання прав інвесторів; 4) слабка захищеність професійних учасників ринку.

У результаті кодифікації господарського законодавства у формі Господарського кодексу України (далі – ГК України)⁶ цей законодавчий акт спочатку зберіг традиційний для національного законодавства термін “реорганізація” та закріпив можливість припинення діяльності суб'єкта господарювання завдяки його реорганізації (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення) (ст. 59). Натомість у Цивільному

⁴ В Хахулін, *Правовое положение управления промышленного объединения* (Изд-во Казан ун-та 1981) 142.

⁵ Про власність: Закон України від 7 лютого 1991 р. № 697-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 20. Ст. 249 (втратив чинність).

⁶ Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 462.

кодексі України (далі – ЦК України)⁷, навпаки, був відсутній узагальнюючий термін “реорганізація”, який замінявся переліком її форм (ч. 1 ст. 104). Це пояснювалося намаганням розробників ЦК України застосувати європейські конструкції, яким не притаманний цей термін, а в правових нормах застосовуються окремі форми реорганізації або їх перелік⁸, чи використовуються словосполучення “припинення, яке не призводить до ліквідації”⁹.

Відсутність у ЦК України терміна “реорганізація” вчені пояснювали низкою причин. Зокрема, А. Довгерт говорив, що, по-перше, припинення юридичної особи відбувається не в усіх формах реорганізації (зокрема, під час виділу); по-друге, під реорганізацією юридичної особи в багатьох країнах світу розуміють будь-які важливі зміни в її існуванні, причому у більшості вони не пов’язані з припиненням юридичної особи. Науковець вважає, що така відмова і введення переліку конкретних форм закладає основу для розвитку законодавства, яке всебічно регулює відносини при злитті, приєднанні, поділі, виділі та перетворенні¹⁰.

Проте аналіз змісту ЦК України показував, що навіть у межах одного нормативного акта були відсутні підстави стверджувати про повну відмову від терміна “реорганізація” (він застосовувався у формулюванні ст. 129 ЦК України під час визначення однієї з підстав вибуття учасника повного товариства – ‘призначення за рішенням суду примусової реорганізації юридичної особи – учасника товариства, у зв’язку з його неплатоспроможністю’¹¹).

Така новела призвела свого часу до різних непорозумінь на практиці. Це фактично визнає і О. Кібенко, зазначаючи, що позиція вітчизняного законодавця не зовсім ясна: чи то поняття “припинення в результаті передачі всього майна та обов’язків іншим юридичним особам” застосовується замість поняття “реорганізація”, чи то ці два терміни повинні співіснувати паралельно¹². Відмова від терміна “реорганізація” відбилася і на формулюваннях правових норм, які стали більш “об’ємними”, що необгрунтовано “обтяжувало” нормативний матеріал¹³.

⁷ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 461.

⁸ А Єфименко, ‘Регулювання припинення (реорганізації) та ліквідації юридичних осіб за проектом Цивільного кодексу України’ (2002) 10 *Право України* 78.

⁹ А Єфименко, ‘Гармонізація законодавства України та ЄС у сфері регулювання діяльності та бухгалтерської звітності товариств’ (2002) 3 *Юридичний журнал* 24–5.

¹⁰ *Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар* (за ред розробників проекту Цивільного кодексу, Істина 2004) 87.

¹¹ Цивільний кодекс України (н 7).

¹² О Кібенко, *Європейське корпоративне право на етапі фундаментальної реформи: перспективи використання європейського законодавчого досвіду у правовому полі України* (Страйк 2005) 371.

¹³ Н Шербакова, *Правовое регулирование слияния и присоединения хозяйственных обществ* (Вебер 2007) 12.

На недоцільність відмови від терміна “реорганізація” неодноразово звертали увагу в юридичній літературі¹⁴. Зокрема, А. Єфименко слушно відзначає:

<...> відмова від терміна реорганізація є необґрунтованою, оскільки саме за допомогою такого правового механізму можливо здійснювати необхідні юридичні зміни в структурі капіталу (майні) юридичної особи, мінімізуючи негативний вплив таких змін на виробничу діяльність та відношення із кредиторами¹⁵.

Утім, Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців”¹⁶ було внесено зміни до ч. 1 ст. 104 ЦК України, згідно з якими юридична особа припиняється у результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. Законодавець знову закріпив термін “реорганізація”, проте оперував ним у контексті тих положень, які визначають способи припинення юридичної особи. Водночас у низці законів та підзаконних нормативно-правових актів термін “реорганізація” зберігався завжди при регулюванні питань, що стосуються злиття, приєднання, поділу, виділу та перетворення юридичних осіб, зокрема в законах України “Про банки і банківську діяльність”¹⁷, “Про господарські товариства”¹⁸, “Про страхування”¹⁹, “Про кооперацію”²⁰, “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та громадських формувань”²¹ тощо.

Застосування узагальнюючого терміна “реорганізація” слід визнати виправданим, оскільки він сприяє економії нормативного матеріалу під час формулювання правових норм і наступництву в праві, а також відповідає традиціям у правовій системі України. Це важливо не тільки на етапі нормотворчості, а й під час реалізації сформованих правил по-

¹⁴ В Кравчук, *Корпоративне право* (Істина 2005) 656; Н Щербакова, ‘Регулирование реорганизации юридических лиц. Преодоление несоответствий (по ГК Украины и ХК Украины)’ в *Материалы круглого стола “Рекомендации по внесению изменений в законодательство в связи с принятием Хозяйственного и Гражданского кодексов Украины (1 июля 2003 г.)”* (ДонНУ 2003) 72–3.

¹⁵ Єфименко (н 8) 78.

¹⁶ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців: Закон України від 10 жовтня 2013 р. № 642-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 22. Ст.773.

¹⁷ Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5. Ст. 30.

¹⁸ Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. Ст. 682.

¹⁹ Про страхування: Закон України від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 18. Ст. 78.

²⁰ Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003 р. № 1087-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 5. Ст. 35.

²¹ Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31. Ст. 263.

ведінки на практиці²². Як слушно зазначено у науковій літературі, визначеність понять, точність та ясність формулювань, їх однозначне чітке мовне втілення дає змогу правильно й одноманітно засовувати термінологію²³.

Водночас питання про зміст поняття “реорганізація” на законодавчому рівні залишилося не визначеним. Проте в науковій літературі існує безліч його визначень, які можна звести до таких двох основних підходів:

1) реорганізація за своїм внутрішнім змістом розглядається як *один зі способів припинення* господарської організації (припинення юридичної особи з переведенням прав та обов’язків²⁴; припинення, яке спричиняє перехід прав та обов’язків юридичних осіб, які існували раніше, до інших юридичних осіб, тобто правонаступництво²⁵; припинення комерційної організації, пов’язане зі зміною її майнового комплексу (чи організаційно-правової форми), спрямоване на досягнення мети, для якої організація створювалася²⁶);

2) коли реорганізація розглядається як *спосіб припинення та спосіб створення* господарської організації (реорганізація товариства це не тільки його припинення, а й заснування нового із переходом прав та обов’язків, які належать акціонерному товариству, до його правонаступників²⁷; представлення реорганізації юридичних осіб тільки як припинення не є всеохоплюючим та не включає такий вид реорганізації, як виділ, який призводить до створення нової юридичної особи²⁸; реорганізація вміщує паралельні процеси припинення та створення²⁹).

Крім того, розглядається реорганізація і під іншими кутами зору. Так, деякі автори розглядають реорганізацію як:

1) *правовий інститут*, що регулює чітко регламентовану законом за формами процедуру, спрямовану на створення нових юридичних осіб, яка породжує цивільно-правові (зобов’язальні, речово-правові та корпоративні) реорганізаційні правовідносини, результатом яких є зміна правового положення юридичних осіб, що реорганізуються, учасників та кредиторів³⁰; який наділений різними ознаками: припинення юридичної

²² Шербакова (н 13) 13.

²³ А Самойленко, ‘Суб’єкти господарського права: поняття та класифікація’ (1998) 6 Право України 98.

²⁴ М Брагинский, ‘Юридические лица (Комментарий ГК РФ)’ (1998) 3 Хозяйство и право 18.

²⁵ Е Суханов, ‘Реорганизация акционерных обществ и других юридических лиц’ (1996) 1 Хозяйство и право 148.

²⁶ К Трофимов, ‘Реорганизация и ликвидация коммерческих организаций’ (автореф дис канд юрид наук, 1995) 19.

²⁷ В Долинская, *Акционерное право: учебник для ВУЗов по специальности “Юриспруденция”* (Юрид лит 1997) 255.

²⁸ А Коровайко, ‘Реорганизация юридических лиц: проблемы правового регулирования’ (1996) 11 Хозяйство и право 79.

²⁹ А Карлин, ‘Реорганизация акционерного общества: понятие и особенности’ (2003) 7 Хозяйство и право 56; С Мартышкин, ‘Понятие и признаки реорганизации юридического лица’ (автореф дис канд юрид наук, 2000) 7; С Зинченко, В Лапач, Б Газарьян, ‘Парадоксы правосубъектности предприятий’ (1995) 1 Хозяйство и право 84–5.

³⁰ З Газалова, ‘Институт реорганизации юридического лица’ (дис канд юрид наук, 2015) 10.

особи, правонаступництво, процес зміни осіб та спосіб створення права власності³¹; який регулює відповідну сферу правовідносин із консолідації та поділу майна (бізнесу)³²;

2) *правочин*³³ (правочини, які укладаються відносно майнових комплексів, на думку Б. Архипова, повинні бути виділені взагалі в окремий правовий інститут³⁴);

3) *юридичний склад*³⁵ (тобто сукупність юридичних фактів, деякі з яких дійсно виступають правочинами).

Утім, треба зазначити, що, аналізуючи комплекс юридичних фактів, які становлять зміст будь-якої реорганізації, у ролі яких можна назвати рішення загальних зборів про реорганізацію, визначення обсягу правонаступництва, складання передаточного акта, договір про злиття або приєднання, план поділу або виділу тощо – у науковій літературі³⁶ зазначається, що правочинна теорія природи реорганізації господарських організацій є досить вузькою та не відбиває всієї специфіки такого правового явища, як реорганізація.

Що ж до розуміння реорганізації як способу припинення та способу створення, то треба зазначити, що саме під впливом законодавства реорганізація довгий час традиційно розглядалася через призму припинення юридичних осіб, для яких фактично головним було правонаступництво. Результатом такого підходу є, по-перше, нерозвиненість інших важливих економіко-правових аспектів реорганізації колективних утворень; по-друге, відсутність відповідної уваги до врегулювання питань створення організації, які мають місце під час реорганізації. Слід зазначити, що в наукових дослідженнях останніх десятиліть під час аналізу сутності реорганізації поступово зміщуються акценти на притаманні їй аспекти створення юридично самостійних суб'єктів – господарських організацій.

Необхідність у зміні підходу до реорганізації чітко формулює О. Кібенко, яка пропонує відмовитися від концепції реорганізації виключно як форми припинення юридичної особи, оскільки це призводить до звуження сфери правового регулювання відносин, пов'язаних із нею, та зазначає, що, як наслідок, залишаються незахищеними інтереси цілого кола осіб, які можуть бути порушені під час реорганізації юри-

³¹ П Ординян, С Рубанов, 'Теоретические положения об институте реорганизации юридических лиц: понятие, виды, правовая характеристика' (2019) 1 Актуальные исследования 33.

³² А Коровайко, 'Реорганизация хозяйственных обществ' (НОРМА 2001) 3–5.

³³ Баев С, 'Реорганизация акционерного общества как крупная сделка и (или) сделка с заинтересованностью' (2004) 5 Акционерное общество. Вопросы корпоративного управления 34; Н Козлова, 'Правосубъектность юридического лица' (Статут 2005) 70.

³⁴ Б Архипов, 'Юридическая природа фактического состава, опосредующего реорганизацию акционерного общества' (2002) 3 Законодательство 46–55.

³⁵ А Габов., Д Федорчук, 'Реорганизация акционерных обществ' (2003) 3 Журнал для акционеров 33–4.

³⁶ П Марков, 'Реорганизация коммерческих организаций в российском праве' (2011) 9 Право и экономика; А Белялова, 'Понятие и сущность реорганизации юридических лиц' (2019) 1 Закон и право 71.

дичної особи без її припинення³⁷. Така пропозиція зумовлена сучасними реаліями, є затребуваною практикою для забезпечення організації можливих структурних змін суб'єктів господарювання³⁸ та підвищення ефективності їх господарської діяльності загалом. Нині зрозуміло, що результатом таких затребуваних у ринковій економіці правових форм укрупнення бізнесу, як злиття та приєднання, є не припинення господарської організації³⁹. Останнє, як слушно зазначає Д. Степанов, виступає 'лише як супутнє реорганізації явище, зовнішнє, власне до феномену реорганізації'⁴⁰.

Саме тому В. Лаптев пропонує розглядати реорганізацію через її внутрішній зміст, який неможливо уявити без економічного наповнення та обґрунтування. Підприємство як виробничо-господарський комплекс, з економічної точки зору, може під час реорганізації не піддаватися ніяким змінам, як стверджує вказаний автор, проте, з юридичної точки зору, – '<...> це підприємство або припиняє своє існування як суб'єкт права, або, хоча і зберігається, але в зміненому вигляді – з іншим складом майна, статутним капіталом <...>⁴¹. Тобто '<...> юридичні особи не зникають як виробничо-господарські комплекси, а змінюються структурно чи змінюють свою організаційно-правову форму (під час перетворення) <...>⁴² або, в решті-решт, '<...> змінюється сам суб'єктний склад ринку'⁴³.

З огляду на таку об'єктивну необхідність відбуваються зміни і в регулюванні реорганізаційних відносин, зміщення акцентів із припинення на створення юридично самостійних організацій. Вперше саме ГК України визначив реорганізацію не тільки як спосіб припинення суб'єкта господарювання (ч. 1 ст. 59) поряд із ліквідацією, а й як самостійний спосіб створення суб'єктів господарювання (ч. 1 ст. 56) поряд із їх заснуванням. Подібний підхід до реорганізації відомий і в інших національних системах права. Зокрема, у Торговельному кодексі Японії⁴⁴, де під злиттям (як однієї із форм реорганізації) розуміється такий процес, який відбувається за допомогою заснування нової компанії (ст. 410). Подібна по-

³⁷ Кібенко (н 12) 373–4.

³⁸ В Посполітак, О Мовчан, 'Поняття реорганізації акціонерних товариств за українським, німецьким та європейським правом' [2004] 9 (14) Український правничий часопис (українсько-європейський консультативний центр з питань законодавства) 58.

³⁹ Д Жданов, *Реорганизация акционерных обществ в Российской Федерации* (Лекс-Книга 2002) 30–2.

⁴⁰ Д Степанов, 'Формы реорганизации коммерческих организаций: вопросы законодательной реформы' (2001) 3 Хозяйство и право 64.

⁴¹ В Лаптев, *Правовое положение государственных промышленных предприятий в СССР* (Акад наук СССР 1963) 133.

⁴² Г Шапкина, 'Новое в российском акционерном законодательстве (изменения и дополнения Федерального закона "Об акционерных обществах"' (2001) 1 Приложение к журналу "Хозяйство и право" (2001) 11 Вестник Высшего арбитражного суда РФ 73–4.

⁴³ Н Клейн, Г Авиллов, Д Орехов, *Предпринимательское право: курс лекций* (Юрид лит 1993) 37.

⁴⁴ Н Семилютина, *Торговый кодекс Японии* (Микап 1993) 134.

зиція прослідковується і в Законі Російської Федерації “Про акціонерні товариства”⁴⁵.

Утім, слід зазначити, що ч. 1 ст. 56 ГК України зазнала змін унаслідок Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців”⁴⁶, а саме: законодавець виключив термін “реорганізація”, замінивши його позначеннями окремих форм (злиття, приєднання, виділ, поділ, перетворення). Важко однозначно з’ясувати мету, яку ставив перед собою законодавець у цьому випадку: чи то привести у відповідність до норми ГК України та ЦК України (хоча останній вже знову повернувся до узагальнюючого терміна “реорганізація” для всіх її форм – ч. 1 ст. 104), або привести у відповідність до норм європейського права, зокрема директив ЄС⁴⁷, де такий термін відсутній. Проте, відмовившись від узагальнюючого терміна “реорганізація”, цей термін застосовується у різних нормах ГК України 18 разів за своїм змістовним навантаженням саме як форма припинення господарської організації, оскільки викладається поряд із іншою формою припинення – ліквідацією.

Як уже зазначалося, основною метою реорганізації є не припинення суб’єкта права (цю мету виконує інститут ліквідації), а, навпаки, безперервність здійснення господарської діяльності, збереження цілісного майнового комплексу або у вигляді створення нового суб’єкта, або ‘<...> шляхом включення до вже існуючого суб’єкту’⁴⁸. Проте завжди, при будь-якій формі реорганізації, її результатом є поява в комерційному обігу нового чи оновленого цілісного майнового комплексу (цілісних майнових комплексів).

Аналізуючи процес реорганізації, можливо виокремити притаманні йому елементи і створення, і припинення. Нові суб’єкти створюються завдяки реорганізації у чотирьох правових формах – при злитті, поділі, виділі, перетворенні. Елементи створення у цих формах прослідковуються в появі нової майнової бази організації – нового розміру статутного капіталу, зміненого якісного складу цілісного майнового комплексу (цілісних майнових комплексів), а також суб’єкта (суб’єктів) реорганізації.

Припиняються суб’єкти у таких формах – при злитті, приєднанні, поділі, перетворенні. До елементів припинення (ліквідації) можна від-

⁴⁵ О Крапивин, В Власов, *Комментарий к федеральному законодательству Российской Федерации “Об акционерных обществах”* (Ось-89 2002) 37.

⁴⁶ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців (н 16).

⁴⁷ Directive (EU) 2017/1132 of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 relating to certain aspects of company law <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32017L1132>> (accessed: 29.04.2021).

⁴⁸ О Винник, В Щербина, *Акціонерне право* (Атіка 2000) 56.

нести, зокрема: закриття банківських рахунків, зняття з обліку в податкових органах, виключення із Єдиного державного реєстру юридичних осіб, здача печаток і штампів на знищення.

Отже, елементи створення та припинення одночасно мають місце тільки під час злиття, поділу та перетворення, тоді як в інших формах реорганізації – тільки один із елементів: або лише припинення (під час приєднання), або лише створення (при виділі).

Права та обов'язки правонаступника залежно від форми реорганізації можуть переходити до різної кількості правонаступників. При злитті та приєднанні вони переходять у повному обсязі тільки до одного правонаступника, а не до декількох (як при поділі), або до одного чи декількох (як при виділі)⁴⁹. Це, з одного боку, є загальною рисою таких правових форм укрупнення положення на ринку, як злиття та приєднання, за допомогою яких вирішується економічна мета – капіталізація господарських організацій. З другого боку, їх відмінною рисою від таких форм реорганізації, як поділ та виділ⁵⁰.

Саме наявність правонаступництва, тобто перехід прав та обов'язків від однієї особи – правонаступника до іншої особи – правонаступника⁵¹ характеризує реорганізацію, як і кожну з її форм. До ознак правонаступництва Б. Черпахин відносить: 1) заміну суб'єкта (активного чи пасивного) у правовідношенні; 2) незмінність основної юридичної характеристики прав та обов'язків, які переходять; 3) похідний характер набутого суб'єктивного права чи цивільно-правового обов'язку, характерною ознакою якого є зв'язок між набутим правом чи обов'язком і первинними правовідношеннями⁵². Традиційно в юридичній літературі відзначають, що під час реорганізації наявне універсальне правонаступництво⁵³. Це було пов'язано з тим, що на той час у законодавстві формами реорганізації визнавалися тільки злиття, приєднання та поділ (ст. 37 УРСР). Проте в процесі роздержавлення через приватизацію та корпоратизацію з'явилися виділ і перетворення. Низка вчених піддають сумніву традиційне визнання універсального правонаступництва для будь-якої форми реорганізації. Більшість із них погоджуються, що при злитті, приєднанні, поділі та перетворенні відбувається універсальне правонаступництво. Відносно виділу існують дві точки зору. Д. Жданов⁵⁴, І. Ку-

⁴⁹ С Чубаров, 'Правопреемство при реорганизации юридических лиц' (1998) 7 Законодательство 6.

⁵⁰ А Чувилін, 'Реорганизация АО' (1997) 5 Закон 39.

⁵¹ Е Суханов (ред), *Гражданское право: учебник, т 1* (БЕК 2002) 200.

⁵² Б Черпахин, *Труды по гражданскому праву* (Статут 2001) 311.

⁵³ Б Черпахин (н 52) 323; С Братусь, А Пергамент, В Дозорцев, *Советское гражданское право* (Юрид лит 1984) 99.

⁵⁴ Жданов (н 39) 109–110.

черенко⁵⁵, О. Садіков⁵⁶, А. Ігнатенко та С. Мовчан⁵⁷ вважають, що у разі виділу відбувається сингулярне правонаступництво, оскільки наявна передача тільки частини прав та обов'язків, які переходять до правонаступників як єдине ціле. Натомість Д. Степанов⁵⁸ зазначає, що під час виділу наявне транслятивне правонаступництво, яке складається з того, що *auctor* (тобто первинний правонабувач) переносить на *successor'a* (тобто набувача права) своє право в повному обсязі. Характеризуючи юридично значущі ознаки реорганізації, слід погодитися з А. Карліним, що 'в цьому випадку більш доречно говорити про правонаступництво як таке'⁵⁹. Наявність правонаступництва є обов'язковою ознакою реорганізації, і тому незалежно від форми реорганізації правовідносини господарських організацій, які реорганізуються, не припиняються. Суб'єктом існуючих правовідносин замість реорганізованої господарської організації стає правонаступник, створений у процесі реорганізації новий суб'єкт або такий суб'єкт, який вже існує⁶⁰. Саме наявність правонаступництва відрізняє реорганізацію від іншої форми припинення юридичної особи – ліквідації, при якій ніякого правонаступництва в правах та обов'язках не виникає, тому що вони, як суб'єкти, припиняються.

Зміна розміру статутного капіталу господарської організації, яка реорганізується, є наслідком правонаступництва. Під час злиття та приєднання відбувається об'єднання розмірів статутних капіталів. Це відрізняє названі форми від поділу та виділу, при яких відбувається дроблення статутного капіталу. Виняток становить тільки перетворення, оскільки в цьому випадку змінюється організаційно-правова форма суб'єкта господарювання. При цьому вимагається наявність двох умов: 1) незмінність статутного капіталу; 2) збереження кількісного складу учасників господарської організації. Отже, зміна розміру статутного капіталу, що притаманне злиттю та приєднанню, не завжди наявне під час проведення реорганізації в інших її формах.

Учасники господарських організацій, які припинили своє існування під час реорганізації, стають учасниками господарської організації- правонаступника. Проте суб'єктний склад учасників господарської організації- правонаступника не завжди є сумарним виразом суб'єктного складу господарських організацій-правопередників. Під час процедури реорганізації можливе припинення членства, оскільки учасник

⁵⁵ І Кучеренко, *Організаційно-правові форми юридичних осіб* (Аста 2004) 50–1.

⁵⁶ О Садиков, *Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части первой* (Юринформцентр 1995) 95.

⁵⁷ А Ігнатенко, С Мовчана, *Комментарий к Федеральному Закону "Об обществах с ограниченной ответственностью"* (Филинь 1999) 256.

⁵⁸ Степанов (н 40) 72.

⁵⁹ Карлин (н 29) 42.

⁶⁰ Н Щербакова, 'Поняття реорганізації як способу припинення підприємств, його відмінність від ліквідації' (2002) 2 Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права 67.

може голосувати проти прийняття такого рішення, або не брати участь під час такого. Наприклад в акціонерному товаристві, акціонер – власник простих акцій товариства має право вимагати здійснення обов'язкового викупу акціонерним товариством належних йому простих акцій, якщо він зареєструвався для участі в загальних зборах і голосував проти прийняття загальними зборами рішення про злиття, приєднання, поділ, перетворення, виділ (п. 1 ч. 1 ст. 68 Закону України “Про акціонерні товариства”⁶¹). Як наслідок – суб'єктний склад учасників господарської організації- правонаступника може змінюватися.

Водночас зміна суб'єктного складу не є кваліфікуючою ознакою реорганізації, оскільки вона можлива під час реалізації учасником належного йому права на вихід зі складу учасників господарського товариства відповідно до п. (в) ст. 10 Закону України “Про господарські товариства”, п. 3 ч. 1 ст. 116 ЦК України, ст. 24 Закону України “Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю”⁶². В акціонерному товаристві такий вихід здійснюється за допомогою продажу належних акціонерів всіх або частини акцій. Крім того, зміна складу учасників можлива і в разі притягнення учасника до відповідальності у вигляді виключення із господарського товариства (наприклад, ст. 72 Закону України “Про господарські товариства”).

Викладене вище дає змогу зробити висновок, що реорганізації притаманні такі кваліфікуючі ознаки:

- 1) поява нового або оновленого цілісного майнового комплексу господарської організації;
- 2) створення однієї (чи більше) господарської організації та/або припинення однієї (чи більше) господарської організації (організацій);
- 3) наявність правонаступництва між господарськими організаціями, що реорганізуються (правопопередниками та правонаступниками).

Таким чином, як бачимо, в юридичній літературі поняття “реорганізація” як правове явище розглядається під різними кутами зору, зокрема як спосіб припинення юридичних осіб, спосіб створення юридичних осіб, правовий інститут, правочин, юридичний склад, один із прикладів універсального правонаступництва, ускладнені правовідносини. Проте така багатоаспектність поняття “реорганізація” стосується її юридичної складової, як-то: процедурні аспекти порядку реорганізації, підстави проведення реорганізації, оформлення окремих її стадій, залишаючи поза увагою цілий пласт, комплекс економічних відносин, які необхідно враховувати і для розвитку макроекономічних процесів, і які безпосередньо впливають на забезпечення ефективності діяльності господарюючого

⁶¹ Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 50. Ст. 384.

⁶² Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 6 лютого 2018 р. № 2275-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 13. Ст. 69.

суб'єкта, серед яких: зовнішні та внутрішні фактори; причини, які спонукали господарюючого суб'єкта проводити реорганізаційну процедуру; цілі учасників реорганізації.

Зовнішні фактори впливають із необхідності розвитку економіки на основі зростання її конкурентоспроможності, що забезпечує лідерство країни на зовнішніх ринках. Основні проблеми, що постають перед вітчизняними підприємствами, які усвідомлюють необхідність реорганізації, – це проблеми законодавчого регулювання, пошуку інвестицій, отримання державної підтримки. Серед внутрішніх аспектів розглядаються інтереси різних учасників і зацікавлених осіб, серед яких можуть виявитися власники підприємства, керівництво підприємства, кримінальні елементи, профспілки робітників підприємства, регіональна адміністрація⁶³.

При цьому слід зазначити, що причини, які слугують підставою для проведення реорганізації юридичної особи, у кожному конкретному випадку є різними. Серед основних причин реорганізації здебільшого виділяють такі: істотне розширення діяльності підприємства, його розмірів; згорання діяльності; необхідність фінансової санації; необхідність зміни повноти відповідальності власників за зобов'язаннями підприємства; диверсифікація діяльності; податкові чинники; необхідність збільшення власного капіталу (з метою покриття потреби в капіталі і підвищенні рівня кредитоспроможності)⁶⁴. Як наслідок таких причин виокремлюються основні цілі, які мають на меті учасники реорганізації, – це насамперед фінансовий результат (укрупнення юридичної особи, збільшення матеріального і майнового фонду), збільшення частки присутності на ринку, оптимізація оподаткування. Крім того, не варто виключати і таку мету, як уникнення обов'язку виконання зобов'язань, гарантіями виконання яких можуть бути привабливі активи або майно.

Серед цілей, які мають на меті при здійсненні реорганізацій, виділяють такі:

1) захисні – у цьому випадку компанії намагаються зберегти свій бізнес за допомогою його розширення в інших галузях або посилення позицій, а також позбавлення від конкурентів за допомогою їх поглинання;

2) інвестиційні – компанії мають вільні кошти для інвестування, є можливість брати участь у прибутковому бізнесі або скупити активи за вигідною ціною;

3) стратегічні – у цілях зміцнення і розширення своїх позицій на ринку компанії прагнуть диверсифікувати, тобто урізноманітнити, різнобіч-

⁶³ А. Пушкар, *Антикризисное управление: модели, стратегии, механизмы: научное издание* (Модель Вселенной 2001) 452.

⁶⁴ И Шарадлаева, *Управленческие аспекты реструктуризации: учебное пособие* (ВСГТУ 2005).

но розвинути бізнес завдяки виходу на ринки інших країн, розширенням спектра діяльності, що в результаті стабілізує бізнес, дає перевагу першого ходу щодо конкурентів;

4) цілі, викликані інтересами акціонерів, – у цьому випадку може йтися про залучення інвесторів, про зміну структури акціонерного капіталу⁶⁵.

Фактично мовиться не про правовий результат, на який розраховують учасники реорганізації (бо правовий результат становитиме оновлений суб'єкт – господарська організація з оновленим цілісним майновим комплексом), а про економічні цілі, які можуть бути досягнуті під час використання такої правової форми, як реорганізація. На відміну від правового результату, який завжди буде у разі реалізації учасниками взятих на себе суб'єктивних прав та обов'язків, зазначені Д. Ждановим цілі можуть бути й не досягнуті, наприклад, реорганізація не захистила від “ворожого поглинання”, зміна економічної обстановки не дала можливість інвестувати кошти, тощо. При цьому, безумовно, результат реорганізації – створена господарська організація при злитті, поділі, виділі, перетворенні або змінена при приєднанні – не дає тих можливостей, які має сторона за майновим правочином – стягнути неустойку, збитки, відмовитися від договору або вимагати його розірвання.

При цьому слід відзначити, що які б із названих цілей не мали на меті учасники реорганізації, їх зближує, по-перше, економічний характер, по-друге, в усіх названих випадках одна й та сама економічна мета – укріпити положення професійного учасника ринку, яка розв'язується різними способами: захист власного бізнесу, розширення його не “з нуля”, а на підставі вже функціонуючого підприємства, з використанням його інфраструктури, та, як наслідок, можливість проникнення на нові ринки, зниження рівня виробничих витрат тощо. Проте на відміну від правової мети, досягнення якої забезпечують сторони майнового правовідношення, пов'язуючи один одного зобов'язаннями, і тим самим досягаючи бажаного результату, у межах правовідносин сторони не можуть забезпечити гарантії досягнення бажаної економічної цілі, економічного ефекту.

Утім, забезпечення реалізації таких економічних цілей, досягнення так званого економічного ефекту за допомогою реорганізаційних механізмів поступово можна прослідкувати в спеціальному законодавстві, зокрема в банківській, страховій та інвестиційних сферах.

Так, у банківській сфері ухвалено Закон України “Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків”⁶⁶, метою якого було забезпечити стабільність банківської системи завдяки оптимізації процедур

⁶⁵ Жданов (н 39) 43–4.

⁶⁶ Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків: Закон України від 23 березня 2017 р. № 1985-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 21. Ст. 241.

реорганізації та капіталізації банків. Необхідність у його ухваленні зумовлена Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання негативному впливу на стабільність банківської системи”⁶⁷, яким суттєво підвищено вимоги до мінімального розміру статутного капіталу новостворюваних банків.

Отже, Закон України “Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків” передбачає збільшення розміру статутного капіталу банку або завдяки додатковим внескам, або приєднанню до іншого банку. Зазначимо, що до ухвалення цього Закону збільшення статутного капіталу завдяки додатковим внескам було чи не єдиним швидким шляхом виконання вимог капіталізації. Однак після його ухвалення такий правовий інструмент, як реорганізація через приєднання банків, який майже не використовувався банками у зв’язку зі складністю, тривалістю процедур і неврахуванням специфіки банківської сфери, починає поступово використовуватися на практиці. Так, у ч. 4 ст. 1 аналізованого Закону встановлюється відповідна послідовність дій щодо особливостей проведення реорганізації банку через приєднання за спрощеною процедурою.

У *страховій сфері*, відповідно до ч. 2 ст. 30 Закону України “Про страхування”, страхова компанія, яка займається видами страхування іншими, ніж страхування життя, повинна мати мінімальний капітал у розмірі не менш ніж 1 млн євро, а страхова компанія, яка займається страхуванням життя, – не менш ніж 10 млн євро. Такі вимоги, по-перше, унеможливають здійснення страхової діяльності більшістю страхових компаній; по-друге, створюють надмірну різницю у можливості доступу до ринку для компаній, що здійснюватимуть страхування життя⁶⁸, а, як наслідок, єдиними правовими інструментами, за допомогою яких відбувається збільшення статутного капіталу, будуть або додаткові внески, або запровадження процедури реорганізації через приєднання. І саме від того, наскільки в законодавстві буде запроваджено ефективну та виважену процедуру проведення реорганізації за допомогою приєднання з урахуванням спрощених механізмів його застосування та специфіки страхової діяльності, настільки капіталізація страховиків буде відбуватися здебільшого не завдяки залученню додаткових коштів (внесків), а завдяки проведенню реорганізації у формі приєднання. У Верховній Раді України вже зареєстровано законопроект № 5315 “Про страхуван-

⁶⁷ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання негативному впливу на стабільність банківської системи: Закон України від 4 липня 2014 р. № 1586-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 33. Ст. 1162.

⁶⁸ ‘Майбутнє регулювання ринку страхування в Україні’ (Національний банк України, 2020) <https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/White_paper_insurance_2020.pdf?v=4> (дата звернення: 29.03.2021); Новий Закон про страхування підвищить прозорість, капіталізацію та стійкість страхового ринку (Національний банк України, 31.03.2021) <<https://bank.gov.ua/ua/news/all/noviy-zakon-pro-strahuvannya-pidvischit-prozorist-kapitalizatsiyu-ta-stiykist-strahovogo-rinku>> (дата звернення: 29.03.2021).

ня”⁶⁹, що враховує ключові вимоги законодавства Європейського Союзу (далі – ЄС), які Україна зобов’язана виконувати відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони⁷⁰, а також принципи Міжнародної асоціації органів страхового нагляду (IAIS). Зокрема, відповідно до цього Законопроекту пропонується спеціальна процедура реорганізації або виходу страховика чи спеціалізованого перестраховика з ринку (розділ VII “Реорганізація страховика” передбачає загальні умови реорганізації страховика (ст. 51) та реорганізацію страховика за спрощеною процедурою через приєднання (ст. 52)). Так, згідно зі ст. 52 встановлюються:

- вимоги до проекту спрощеної реорганізації (повинен містити порядок приєднання страховика, що приєднується, до страховика- правонаступника; основні умови приєднання; порядок здійснення конвертації акцій (за необхідності); порядок передачі активів і зобов’язань та визначення їхньої вартості; а також інші положення, необхідні для здійснення реорганізації з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом);
- підстави відмови у наданні попереднього висновку про погодження проекту плану спрощеної реорганізації;
- підстави відмови у наданні дозволу на реорганізацію через приєднання;
- порядок проведення процедури приєднання страховика за спрощеною процедурою (скликання та проведення усіх загальних зборів страховиків-учасників; визначення спрощеного порядку погодження набуття або збільшення істотної участі у страховику; надання дозволу Регулятором за умови затвердження плану спрощеної реорганізації через приєднання; розгляд Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (далі – НКЦПФР) заяви та документів, які подаються страховиком, що приєднується, для зупинення обігу його акцій; розгляд НКЦПФР заяви та документів, які подаються страховиком- правонаступником для реєстрації випуску акцій; депонування глобального/тимчасового глобального сертифіката випуску цінних паперів у Центральному депозитарії цінних паперів; конвертація акцій страховика, що приєднується, в акції страховика- правонаступника; розгляд НКЦПФР заяви та документів, які подаються страховиком- правонаступником для реєстрації звіту про результати розміщення (обміну) акцій; надання Анти-монопольному комітету України дозволу на концентрацію; передача всіх документів страховика, що приєднується до страховика- правонаступни-

⁶⁹ Новий Закон про страхування підвищить прозорість, капіталізацію та стійкість страхового ринку (н 68).

⁷⁰ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/conv#n2530> (дата звернення: 15.05.2021).

ка; здійснення страховиком, що приєднується, заходів, спрямованих на виключення його з Реєстру у порядку та відповідні строки; звернення страховика, що приєднується, до державного реєстратора для проведення державної реєстрації припинення страховка, що приєднується; звернення загальних зборів акціонерів кожного зі страховиків-учасників до наглядових рад щодо затвердження змін до Плану спрощеної реорганізації та/або договору про приєднання);

– правила щодо порядку визначення коефіцієнту конвертації акцій; статутного капіталу страховика- правонаступника.

В *інвестиційній сфері* прослідковується тенденція щодо підтримання господарської діяльності суб'єктів господарювання, створених через реорганізацію, зокрема стосовно укладення значних правочинів. Так, Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення ведення бізнесу та залучення інвестицій емітентами цінних паперів”⁷¹ внесено низку змін і доповнень, зокрема і в Закон України “Про акціонерні товариства”⁷², в якому в ч. 6 ст. 70 уточнено положення щодо укладання акціонерним товариством значних правочинів, а саме протягом двох років із дня створення акціонерного товариства (*крім створення товариства в результаті реорганізації*) будь-який правочин, якщо ринкова вартість майна, робіт або послуг, що є предметом, становить 10 % і більше вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності акціонерного товариства та стороною якого є засновник товариства, має вчинятися відповідно до вимог ст. 71 цього Закону. Отже, у разі виникнення подібної ситуації у суб'єкта господарювання, створеного через реорганізацію, ці положення застосовуватися не будуть. Це ще раз підкреслює, що реорганізація – проміжний процес, який застосовується як дієвий механізм для продовження діяльності суб'єкта господарювання у новій якості, а тому ускладнювати процедуру проведення укладення значного правочину в такому разі немає потреби.

Таким чином, реорганізація господарських організацій у спеціальному законодавстві, зокрема в банківській, страховій, інвестиційній сферах, здебільшого спрямована на укрупнення бізнесу, концентрацію та капіталізацію капіталу, що пов'язане здебільшого з вимогами, які ставляться до розміру статного капіталу таких професійних учасників ринку.

Отже, реорганізація дає змогу максимально зблизити, а іноді й сконцентрувати в особі одного суб'єкта господарювання та управління технологічним процесом, і фінансовими потоками, а також відповідальність й отримання вигоди. Проте таке деформування має і негативні наслідки: спрощення призводить до ліквідації функціональних підрозділів, що

⁷¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення ведення бізнесу та залучення інвестицій емітентами цінних паперів: Закон України від 16 листопада 2017 р. № 2210-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 6–7. Ст. 38.

⁷² Про акціонерні товариства (н 61).

обслуговували раніше все об'єднання, а отримавши автономію виробництва, починають відчувати дефіцит у висококваліфікованих кадрах, у власника підвищується ризик втрати контролю над відособленими бізнес-одиницями. Тому під час проведення реорганізаційних процедур варто не втратити той економічний зміст, який закладається у цей процес, – забезпечення ефективного використання виробничих ресурсів, що приводить до збільшення вартості бізнесу, забезпечувати баланс приватноправових і публічно-правових інтересів, щоб за допомогою такого дієвого механізму, як реорганізація, зробити господарюючого суб'єкта потужним, конкурентоспроможним та інвестиційно привабливим на відповідному ринку виробництва, виконання робіт, надання послуг.

Висновки. Поняття “реорганізація” як правове явище має багатоаспектне значення у господарському праві: може слугувати правовідношенням, правовим інститутом, правочином, юридичним складом, одним із прикладів правонаступництва, способом створення господарських організацій, способом припинення господарських організацій, що передбачає наявність спеціального регулювання кожного прояву цієї категорії з метою її належного застосування.

Належне здійснення реорганізації визначається законодавчою регульованістю; економічними чинниками (зовнішніми та внутрішніми факторами); причинами, що призводять до проведення такої процедури; цілями, які мають на меті учасники реорганізації.

Обґрунтовано, що всім цілям реорганізації притаманний економічний характер і зміцнення положення професійного учасника ринку через захист бізнесу, його розширення на підставі вже функціонуючого суб'єкта господарювання із використанням інфраструктури через застосування такої ефективної форм реорганізації, як приєднання, та, як наслідок, можливість проникнення на нові ринки, зниження рівня виробничих витрат тощо.

Реорганізація господарських організацій у спеціальному законодавстві, зокрема в банківській, страховій, інвестиційній сферах, використовується як дієвий інструмент, спрямований на укрупнення бізнесу, концентрацію та капіталізацію капіталу, що пов'язане здебільшого з вимогами, які висуваються до розміру статутного капіталу таких професійних учасників ринку.

З огляду на зазначене постає необхідність переосмислення підходів до розуміння реорганізації як економіко-правового явища, її соціально-економічної суті, реалізації завдань та цілей, і, як наслідок, перезавантаження реорганізаційних процедур з урахуванням комплексу системи правових та економічних чинників задля підвищення виробничої й інвестиційної привабливості господарських організацій; забезпечення балансу приватноправових і публічно-правових інтересів, і водночас

не допущення використання реорганізаційних процедур у протизаконних цілях, зокрема застосування схем, спрямованих на “вимивання” активів, невиконання зобов’язань перед кредиторами, уникнення оподаткування, доведення суб’єкта господарювання до банкрутства, зловживання правами тощо.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Cherepahin B, *Trudy po grazhdanskomu pravu* (Statut 2001) (in Russian).
2. Dolinskaja V V, *Akcionernoje pravo: uchebnik dlja VUZov po special'nosti "Jurisprudencija"* (Jurid Lit 1997) (in Russian).
3. Hahulin V, *Pravovoe polozenie upravlenija promyshlennogo ob»edinenija* (Yzd-vo Kazan un-ta 1981) (in Russian).
4. Kibenko O, *Yevropeiske korporativne pravo na etapi fundamentalnoi reformy: perspektivy vykorystannia yevropeiskoho zakonodavchoho dosvidu u pravovomu poli Ukrainy* (Strike 2005) (in Ukrainian).
5. Korovajko A, *Reorganizacija hozhajstvennyh obshhestv* (NORMA 2001) (in Russian).
6. Kozlova N, *Pravosub'ektnost' juridicheskogo lica* (Statut 2005) (in Russian).
7. Kravchuk V, *Korporativne pravo* (Istyna 2005) (in Ukrainian).
8. Kucherenko I, *Orhanizatsiino-pravovi formy yurydychnykh osib* (Asta 2004) (in Ukrainian).
9. Kulagin M, *Izbrannye trudy po akcionernomu i torgovomu pravu* (Statut 1997) (in Russian).
10. Laptev V, *Pravovoe polozenie gosudarstvennyh promyshlennyh predpriyatij v SSSR* (Akad nauk SSSR 1963) (in Russian).
11. Pushkar' A, *Antikrizisnoje upravlenie: modeli, strategii, mehanizmy: nauchnoje izdanie* (Model' Vselennoj 2001) (in Russian).
12. Sharadlaeva I, *Upravlencheskie aspekty restrukturalizacii: uchebnoje posobie* (Izd-vo VSGTU 2005) (in Russian).
13. Shherbakova N, *Pravovoe regulirovanie slijanija i prisoedinenija hozhajstvennyh obshhestv* (Veber 2007) (in Russian).
14. Vinnyk O, *Shcherbyna V, Aktsionerne pravo* (Atika 2000) (in Ukrainian).
15. Zadykhailo D, Kibenko O, Nazarova H, *Korporativne upravlinnia: navchalnyi posibnyk* (Espada 2003) (in Ukrainian).
16. Zhdanov D, *Reorganizacija akcionernykh obshhestv v Rossijskoj Federacii* (Leks-Kniga 2002) (in Russian).

Edited and translated books

17. *Kommentarij k federal'nomu zakonodatel'stvu Rossijskoj federacii "Ob akcionernykh obshhestvah"* (Krapivin O, Vlasov V red, Os'-89 2002) (in Russian).
18. *Kommentarij k Federal'nomu zakonu "Ob akcionernykh obshhestvah"* (Tihomirov M red, Izdanie g-na M Ju Tihomirova 2002) (in Russian).
19. *Kommentarij k Federal'nomu Zakonu "Ob obshhestvah s ogranichennoj otvetstvennost'ju"* (Ignatenko A, Movchana S red, Filin 1999) (in Russian).
20. *Kommentarij k Grazhdanskomu kodeksu Rossijskoj Federacii, chasti pervoj* (Sadikov O red, Jurinformcentr 1995) (in Russian).

21. *Predprinimatel'skoe pravo: kurs lekcij* (Klejn N red, Jurid lit 1993) (in Russian).
22. *Sovetskoe grazhdanskoe pravo* (Bratus' S, Pergament A, Dozorcev V red, Jurid Lit 1984) (in Russian).
23. Suhanov E (red), *Grazhdanskoe pravo: uchebnik, t 1* (BEK 2002) Tom I. (in Russian).
24. *Torgovij kodeks Japonii* (Tjecuo Sato red, per s angl, Mikap 1993) (in Russian).
25. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Komentar* (Kharytonov Ye, Kalitenko O ed, Yuryd lit 2003) (in Ukrainian).
26. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar* (za red rozrobnykiv proektu Tsyvilnoho kodeksu, Istyna 2004) (in Ukrainian).

Journal articles

27. Arhipov B, 'Juridicheskaja priroda fakticheskogo sostava, oposredujushhego reorganizaciju akcionernogo obshhestva' (2002) 3 *Zakonodatel'stvo* (in Russian).
28. Baev S, 'Reorganizacija akcionernogo obshhestva kak krupnaja sdelka i (ili) sdelka s zainteresovannost'ju' (2004) 5 *Akcionernoe obshhestva. Voprosy korporativnogo upravlenija* (in Russian).
29. Beljalova A, 'Ponjatie i sushhnost' reorganizacii juridicheskikh lic' (2019) 1 *Zakoni i pravo* (in Russian).
30. Braginskij M, 'Juridicheskie lica (Kommentarij GK RF)' (1998) 3 *Hozjajstvo i pravo* (in Russian).
31. Chubarov S, 'Pravopreemstvo pri reorganizacii juridicheskikh lic' (1998) 7 *Zakonodatel'stvo* (in Russian).
32. Chuvilin A, 'Reorganizacija akcionernogo obshhestva' (1997) 5 *Zakon* (in Russian).
33. Gabov A, Fedorchuk D, 'Reorganizacija akcionernyh obshhestv' (2003) 3 *Zhurnal dlja akcionerov* (in Russian).
34. Karlin A, 'Reorganizacija akcionernogo obshhestva: ponjatie i osobennosti' (2003) 7 *Hozjajstvo i pravo* (in Russian).
35. Korovajko A, 'Reorganizacija juridicheskikh lic: problemy pravovogo regulirovanija' (1996) 1 *Hozjajstvo i pravo* (in Russian).
36. Markov P, 'Reorganizacija kommercheskikh organizacij v rossijskom prave' (2011) 9 *Pravo i jekonomika* (in Russian).
37. Ordinjan P, Rubanov S, 'Teoreticheskie polozhenija ob institute reorganizacii juridicheskikh lic: ponjatie, vidy, pravovaja harakteristika' (2019) 1 *Aktual'nye issledovanija* (in Russian).
38. Pospolitalak V, Movchan O, 'Poniattia reorhanizatsii akcionernykh tovarystv za ukrainskym, nimetskym ta yevropeiskym pravom' (2004) 9 *Ukrainskyi pravnychi chasopys (ukrainsko-ievropeyskyi konsultatyvnyi tsestr z pytan zakonodavstva)* 14 (in Ukrainian).
39. Samoilenko A, 'Sub'iekty hospodarskoho prava: poniattia ta klasyfikatsiia' (1998) 6 *Pravo Ukrainy* (in Ukrainian).
40. Shapkina G, 'Novoe v rossijskom akcionernom zakonodatel'stve (izmenenija i dopolnenija Federal'nogo zakona "Ob akcionernyh obshhestvah")' (2001) 1 *Hozjajstvo i pravo*; 2001 11 *Vestnik Vysshego arbitrazhnogo suda RF* (in Russian).
41. Shcherbakova N, 'Poniattia reorhanizatsii yak sposobu pryypynennia pidpriemstv, yoho vidminnist vid likvidatsii' (2002) 2 *Visnyk Khmelnytskoho instytutu rehionalnoho upravlinnia ta prava* (in Ukrainian).
42. Stepanov D, 'Formy reorganizacii kommercheskikh organizacij: voprosy zakonodatel'noj reformy' (2001) 3 *Hozjajstvo i pravo* (in Russian).
43. Suhanov E, 'Reorganizacija akcionernyh obshhestv i drugih juridicheskikh lic' (1996) 1 *Hozjajstvo i pravo* (in Russian).

44. Telyukyna M, 'Reorhanyzacyya kak sposob prekrashhenyya deyatel'nosti yurydycheskykh lyc' (2000) 1 *Zakonodatel'stvo* (in Russian).
45. Yefymenko A, 'Harmonizatsiia zakonodavstva Ukrainy ta YeS u sferi rehuliuivannia diialnosti ta bukhhalterskoi zvitnosti tovarystv' (2002) 3 *Yurydychnyi zhurnal* (in Ukrainian).
46. Yefymenko A, 'Rehuliuivannia pryypynennia (reorhanizatsii) ta likvidatsii yurydychnykh osib za proektom Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy' (2002) 10 *Pravo Ukrainy* (in Ukrainian).
47. Zinchenko S, Lapach V, Gazar'jan B, 'Paradoksy pravosub'ektnosti predpriyatij' (1995) 1 *Hozhajstvo i pravo* (in Russian).

Conference papers

48. Shherbakova N, 'Regulirovanie reorganizatsii juridicheskikh lic. Preodolenie nesootvetstviy (po GK Ukrainy i HK Ukrainy)' v *Materialy kruglogo stola "Rekomendatsii po vneseniju izmenenij v zakonodatel'stvo v svyazi s prinjatiem Hozhajstvennogo i Grazhdanskogo kodeksov Ukrainy (1 ijulja 2003 g.)"* (DonNU 2003) (in Ukrainian).

Thesis

49. Martyshkin S, 'Ponjatie i priznaki reorganizatsii juridicheskogo lica' (avtoref dis kand jurid nauk, 2000) (in Russian).
50. Trofimov K, 'Reorganizatsija i likvidatsija kommercheskih organizatsij' (avtoref dis kand jurid nauk, 1995) (in Russian).
51. Gazalova Z, 'Institut reorganizatsii juridicheskogo lica' (dis kand jurid nauk, 2015) (in Russian).

Websites

52. 'Novyi Zakon pro strakhuvannia pidvyshchyt prozorist, kapitalizatsiiu ta stiikist strakhovoho rynku' (*Natsionalnyi bank Ukrainy*, 31.03.2021) <<https://bank.gov.ua/ua/news/all/noviy-zakon-pro-strahuvannya-pidvischit-prozorist-kapitalizatsiyu-ta-stiikiststrahovogo-rynku>> (accessed: 29.04.2021) (in Ukrainian).
53. 'Maibutnie rehuliuivannia rynku strakhuvannia v Ukraini' (*Natsionalnyi bank Ukrainy*, 2020) <https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/White_paper_insurance_2020.pdf?v=4> (accessed: 29.04.2021) (in Ukrainian).

Nataliia Shcherbakova

REORGANIZATION AS ECONOMIC AND LEGAL PHENOMENON IN THE ECONOMIC LAW

ABSTRACT. Aspiring of managing subjects to strengthening of the positions at the corresponding market conditioned by many reasons, in particular by globalization, macroeconomic processes, quickly changeable competition environment that compels economic organizations to look over tactics of conduct and business management and predetermines the input of different methods and instruments of economic and legal character, in particular application of reorganizations' procedures. The question of realization of reorganization is strategic for many management subjects because it has for an object fixing and strengthening of positions at the corresponding market, deepening, expansion of production specialization, productive cost cutout, and, as a result, increase of competitiveness. In a legislation and legal doctrine there are corresponding with stand positions and scientific developments in relation to such legal phenomenon

ПРАВО УКРАЇНИ • 2021 • № 4 • 144-166

as “reorganization”, however dynamic development and specialization of economic connections, updating of legislative base, change in the structural construction of national economy predetermine expediency of continuation of scientific search within the limits of the marked range of problems, in particular at direction of complex analysis of legal and economic descriptions of reorganization; corresponding analysis and rethinking in the context of modern economic appeals and legislative.

The purpose of the article is a ground of positions of theoretical and methodological principles of development of legal category of reorganization as the economic and legal phenomenon in the Economic law.

In the article the generals of becoming and development of legislation are analyzed about reorganization, well-proven expediency of the use of summarizing term “reorganization” instead of the use of its forms. Different approaches in relation to the decision of maintenance of concept reorganization are investigated: as a method of formation, method of stopping, universal succession, legal institute, legal relationship, legal transaction, legal composition, and distinguished basic signs characterize reorganization. The analysis of the special legislation is also conducted about reorganization in bank, insurance and investment spheres and exposure of tendency of the use of such form of reorganization as accession for enlargement of business, concentration, and capitalization of capital.

Reasonably, that a concept “reorganization” as has the legal phenomenon multidimensional value in the Economic law, can come forward as a legal relationship, legal institute, legal transaction, legal composition, one of examples of succession, the method of formation of economic organizations, method of stopping of economic organizations, that envisages presence of the special adjusting of every display of this category with aim of its proper application. It is set the proper realization of reorganization is determined by legislative regulation; by economic factors (by external and internal factors); by reasons that result in realization of such procedure; by aims that pursue participants of reorganization. It is well-proven that to all purposes of reorganization inherent economic character and strengthening of position of professional participant of market by defence of business, its expansion based on already functioning managing subject of with the use of its infrastructure from application of such effective form of reorganization as accession, and, as a result, possibility of penetration to the new markets, declines of level of productive charges, and others like that. It is educed that reorganization of economic organizations is in the special legislation, in banking, insurance, investment spheres, used as the effective instrument, sent to enlargement of business, concentration and capitalization of the asset, that is constrained, mostly, with requirements that is pulled out to the size of authorized capital of such professional participants of market. Reasonable necessity of rethinking of approaches to near understanding of reorganization as economic and legal phenomenon, its socio-economic essence, realization of the called tasks and aims, and as a result of restart of reorganizations’ procedures taking into account the complex of the system of legal and economic factors for the sake of increase of productive and investment attractiveness of economic organizations, providing of balance of private law and public interests.

KEYWORDS: reorganization; economic organization; forms of reorganization; succession; method of formation; method of stopping; accession as method of capitalization.